

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 7, 2017

Sayfa: 202-212

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[25-10-2017] – [20-11-2017]

Usul-i Cedit Mektepler İçin Yazılan Ders Kitabı: “Okış Kitabı”

Sinem KÜÇÜKAĞAOĞLU TUNÇ

Okt., Ege Üniversitesi, Türk Dili Bölümü,

Lecturer, Ege University, Department of Turkish Language,

Orcid ID: 0000-0002-9758-641X

E mail: snm_88_@hotmail.com

Öz

XX. yüzyıl başlarında Türkistan’da değişen sosyal hayat ile çağın talepleri doğrultusunda eğitim hayatında modernleşme hareketi başlamıştır. Yeni şekillenmeye başlayan bu eğitim metodunun Rusya Müslümanları arasında yerleşmesinde, “usul-i cedit” hareketinin sistemli bir şekilde yayılmasında İsmail Gaspıralı’nın yanında diğer ceditçi aydınların da rolü büyük olmuştur. Özbek cedit hareketinin önemli isimlerinden biri olan Hamza Hekimzade Niyazi de 1911- 1914 yılları arasında dış ülkelere seyahat ederek, eski usuldeki okul ve medreselerin ıslahı fikriyle yakından tanışmıştır. Niyazi, bu seyahatler sonucunda usul-i cedit mekteplerinin programlarını, ders kitaplarını öğrenerek yeni usulde mektepler açmıştır. Bu okullarda yeni tarzdaki eğitim metoduna uygun ders kitaplarının olmaması, ceditçi aydınları ders kitapları yazmaya sevk etmiştir. Eğitimdeki bu boşluğu doldurmak adına Niyazi, “Yeñil Edebiyat” “Okış Kitabı” ve “Kıraat Kitabı” gibi ders kitapları hazırlamıştır. Biz bu çalışmamızda, Niyazi’nin 1914 yılında alfabe öğretildikten sonra okutulan “Okış Kitabı” adlı eserinden söz edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Usul-i Cedit, Ders Kitabı, Okış Kitabı, Hamza Hekimzade Niyazi.

The Written Textbooks for “Usul-i Cedit” Schools: “Okış Kitabı”

Abstract

In the beginning of the 20th century, modernization movement started in the educational life in the direction of the changing social life and the age demands in Turkistan. Other jadid intellectuals besides İsmail Gaspıralı has also played an important role in the systematic spread of the “usul-i cedit” movement, in the establishment of this new educational method among the Muslims of Russia. Hamza Hekimzade Niyazi, one of the important names of the Uzbek jadid movement, also traveled to foreign countries between 1911 and 1914 and met with the idea of reforming old schools and medrese. As a result of these trips, Niyazi has opened a new style schools by learning the schedules of the jadid schools and the textbooks. The absence of textbooks suitable for the new style of education method in these schools led the jadid intellectuals to write textbooks. In order to fill this gap in education, Niyazi prepared textbooks such as “Yeñil Edebiyat”, “Okış Kitabı” and “Kıraat Kitabı”. In this work, we will talk about Niyazi’s “Okış Kitabı” which was taught after the alphabet was taught in 1914.

Key Words: Modernization, Usul-i Cedit, Textbook, Okış Kitabı, Hamza Hekimzade Niyazi.

Giriş

XX. yüzyıl başlarında Türkistan’da değişen siyasi ve sosyal hayat, edebiyat hayatında olduğu gibi eğitim alanında da bir takım değişiklikleri gerekli kılmıştır. XIX. yüzyıl sonlarında ortaya çıkıp şekillenen ve gelişen ceditçilik hareketi ile eğitim hayatında modernleşme hareketi başlamıştır. Çağın talepleri doğrultusunda yeni şekillenmeye başlayan bu eğitim metodunun Rusya Müslümanları arasında yerleşmesinde, “usul-i cedit” hareketinin sistemli bir şekilde yayılmasında İsmail Gaspıralı’nın rolü yadsınamaz. “İsmail Bey’in asıl amacı Rusya Müslüman-Türk toplumunda “modernleşmeyi-batılılaşmayı” sağlamaktır. O, Müslüman toplumların geri kalma sebebini her şeyden önce cehalet olarak belirlemiştir.” (Akpınar, 2004, s. 52) Modernleşme hareketini mekteplerden ve medreselerden başlatan Gaspıralı, “usul-i savti” adını verdiği yeni bir metotla okuma-yazma öğretmeyi hedeflemiştir. “İsmail Bey, usul-i cedit okullarını tanıtabilmek, yayabilmek için İdil-Ural bölgesine, Kafkasya’ya, Mısır’a, 1893’te Türkistan’a, hatta 1912’de Hindistan’a kadar gitmiş, gittiği yerlerde bazen ileri gelenlerden destek almış, bazen de sadece kendi imkânları ile yer ve malzeme temin ederek okuma-yazma kursları açmış, metodunu uygulamalı olarak göstermiş, yayılmasını, kabul görmesini sağlamıştır.” (Akpınar, 2004, s. 57). İsmail Gaspıralı geliştirdiği bu eğitim metodunu bizzat kendisi uygulamış, yeni usulde mektepler açarak, ders kitapları hazırlamıştır. 1884 yılında Bahçesaray’da ilk usul-i cedit mektebini açarak bu fikri hareketini “Tercüman” gazetesinde yaymaya çalışmıştır. Orta Asya’da da ilk cedit okulu 1893’te Semerkant’ta açan Gaspıralı, diğer ceditçiler için yol gösterici olmuştur. Rusya Müslümanlarının modernleşmesinde önemli bir rol oynayan Tatarların, Türkistan coğrafyasında eğitim alanında önemli katkıları olmuştur. “Endican’da Tatar zenginleri 1897’de Tatar ve yerli Müslüman çocukları için usul-i cedit okulunu açmışlar. “Usul-i cedit”le eğitim yapan okul önce 1900 yılında Buhara’da Molla Çorabay tarafından açılmış; fakat üç ayda kapanmıştır. “Usul-i cedit”e uygun (Tatarların yönetiminde olmayan) ilkokul 1901’de Münevver Kari (1880-1933) ve iki yıl sonra Semerkant’ta Mahmud Hoca Behbudi (1874-1919) tarafından kurulmuştur. 1908’de bu okulların sayısı 92’yi bulmuştur.” (Devlet, 1999 s. 40)

Zamanın ihtiyaçlarına cevap vermeyen eski usul mekteplerde, “öğrencinin ezberden başka bir şey yapmaması, yazıyı tanımaması, yararlı bilgilerin öğretilmemesi, Türkçeden yoksun oluşları ve diğer ilimlerin okutulmaması öğrencilerin cehalet içinde kalmalarına sebep olmuştur.” (Özkaya, 2006, s.6). Öncelikle çocuklara alfabeyi öğretmeyi amaçlayan usul-i cedit mekteplerinde ise “heceleme” ile değil yeni elifba kitaplarında gösterilen “usul-i savtiye” metoduyla öğrenme esas alınmıştır. Kız çocuklar için de ayrı okulların açılmasını hedefleyen bu okullarda bir öğretim planı hazırlanarak, her yaşa göre ders kitapları kullanılması amaçlanmıştır. Öğretim planına uygun olarak ders kitapları yazmak lüzumu duyulmuştur. Gaspıralı, ilk

ders kitaplarının hazırlanmasında da yol gösterici olmuş, yazmış olduğu kitaplar diğer ceditçi aydınlar tarafından örnek alınmıştır. Bunun dışında “Said resul Azizi’nin Rus okulları için yazıp, 1901 yılında yayımlanan “Ustaz-ı Evvel” kitabından yararlanılmıştır.” (Kasimov, 2009, s. 23) Mahmud Hoca Behbudi, Hamza Hekimzade Niyazi, Münevver Kari, Abdulla Avlani, Abdurrauf Fıtrat gibi dönemin önde gelen aydınları İsmail Gaspıralı’nın eğitim anlayışının etkisiyle cedit okulları için ders kitapları hazırlamışlardır.

Hamza Hekimzade Niyazi

Yeni devir Özbek Edebiyatının önde gelen sanatkârlarından olan Hamza Hekimzade Niyazi yazar, şair, tiyatro yazarı, bestekâr, yönetmen olmanın yanında iyi bir pedogogtur. 7 Mart 1889’da Hokand şehrinde doğan Niyazi, önce eski mektep ve medresede Arapça ve Farsça sonra Rus Tüzem mektebinde Rusça öğrenmiştir. Hamza 1903-1914 yılları arasında Nihani mahlasıyla şiirlerini yazmış ve divan tertip etmiştir. İlk olarak, “Vakit” ve “Tercüman” gazetelerini okuyarak, medrese eğitimiyle, halkın yaşamındaki değişmelerle, medeniyet, istiklal meseleleriyle ilgilenmeye başlamıştır. 1909- 1910 yılları arasında Taşkent’e giderek, Münevver Kari, Abdulla Avlani, S. Rahimi gibi eğitimcilerle tanışmasıyla hayatında yeni bir dönem başlamış ve ceditçilik hareketine katılmıştır. Taşkent’te bir yıl kalmış ve usul-i cedit mekteplerinin programlarını, ders kitaplarını öğrenmiştir. 1910 yılında Hokand’a dönmüş ve Kaşkardarvaza’da, Hacıbey’de, Margilan’da usul-i cedit okullarını açmıştır. (Mirvaliyev, 2007, s. 25) Kendisi de bu durumu “Tercüme-i Hal”inde açıkça belirtmiştir. “1910 yılında Kaşkardarvaza mahallesinde ilk defa usul-i savtiye mektebi açtım. Bugünden itibaren muallimliğe başladım. 1911 yılında Hokand’da açıp, bir yıl devam ettikten sonra, 50 som akçe toplayıp, Afganistan, Hindistan, Mekke, Medine, Şam, Beyrut’a seyahat ettim. ... Hokand’a gelip, kendime yakın birkaç adam toplayıp, onların yardımı ile yoksul çocuklar için parasız okutulan mektep açtım. 1918 yılı Hokand’da muallimliğe devam ettim.” (Kerimov, 1989, s. 294) Onun Hokand ve Margilan’da açtığı okullar Fergana vadisindeki ilk usul-i cedit okulları olma özelliğe sahiptir.

Mekteplerin açılmasıyla birlikte yeni usulde yazılmış olan ders kitaplarına ihtiyaç duyulmuştur. Niyazi, bu ihtiyaçları karşılamak için “Yeñil edebiyat” “Okış kitabı” “Kıraat Kitabı” gibi ders kitapları hazırlamıştır.

Eğitim Hakkındaki Görüşleri

Hamza Hekimzade Niyazi, süreli yayınlarda yayınlanmış olan “Mekteb-i Darü’leytam”, “Muallim Efendilerimize Ulu Ricamız”, “Hamza’nın Teşkil

Ettiği Mekteplerdeki Talebeler ve Onun Yazdığı Piyeslere Katılan Artistlerin Durumu” gibi yazılarda eğitim hakkındaki düşüncelerini ifade etmiştir. Usul-i cedit mekteplerinin artmasıyla birlikte muallimlerin çocuklara karşı vazifelerini yerine getirdiklerini ancak onlara daha fazla iş düştüğünü, parası olmayan çocukların okuması için daha fazla sorumluluk üzerlerine almaları gerektiğini ifade eder. “Bazı yetim, fakir ve biçare çocukları akçesiz okutmaya çaresiz kalırlar. Yok değil, bazılarında beş-on tane var; ancak ondan daha fazlasını okutup, terbiye kılmaya başkalarından yardım almadıkları için çaresiz kalırlardı.” (Kerimov, 1989, s. 242-243) Niyazi, parası olmayan çocukların da mektepte parasız bir şekilde terbiye edilip okutulması için çözüm yolları üretmiştir. Bu probleme bulduğu çözüm yolu ise “Cemiyet-i Hayriye”lerdir. Cemiyet-i Hayriyelerin yokluğundan şikâyetçi olan Niyazi, yapılacak olan yardımlarla bunun mümkün olabileceğini düşünmüştür. “Çaresiz bu sene her taraftan toplanan ianelerle bütün yetimleri, acizleri, aylık para vermeye aciz kalan çocukları terbiye etmeye karar verdiler. Bu Darü’leytam’da Hokand’ın her tarafından gelen fakir çocukların hepsi kabul edilecek. Defter, kalemden kitaplara kadar her şey de bu mekteplerden verilecek.” (Kerimov, 1989, s. 243) Niyazi, gazeteyi eline alıp okuyan insanlarda “İslamiyet duygusu uyanıp iane hevesi ve fakirleri terbiye arzusu gelene kadar” yardım yapanların isimlerini tek tek yazarak teşekkür edeceğini “Mekteb-i Darü’leytam” yazısında dile getirmiştir.

Niyazi, Cemiyet-i Hayriyelerin yokluğundan sonra ikinci çözüm yolu olarak dil meselesini görmektedir. Uzun yıllardır vatandaşları oldukları Rusya ile lisan ve özellikle de ticaretle ilişkinin olmamasından yakınır. Cahil anne ve babaların çocuklarına Rusça okutmadığını; ancak bunun bir ihtiyaç olduğunu “Muallim Efendilerimize Ulu Ricamız” yazısında dile getirmiştir. Ermeniler ile kıyaslama yaparak onların gelişmişliğini takdir eder, Müslümanların geri kalma sebebini sorgular. Onların gelişmişliklerini “vatandaşları oldukları Rusya’nın lisanları ile tanışıp belki de muntazam mekteplerinde tahsil edip ticaret ve muameleleri mükemmel derecede bulmalarında” (Kerimov, 1989, s. 248-249) görmektedir. Müslümanların ise, çocuklarının Rusça öğrenmelerine günah olarak bakmasını eleştirir, eğer okumazlarsa kendilerini İslamiyet’in zaruretlerinden uzak rezil bir halde bulacaklarından endişe etmektedir.

Niyazi, “Hamza’nın Teşkil Ettiği Mekteplerdeki Talebeler ve Onun Yazdığı Piyeslere Katılan Artistlerin Durumu” adlı yazısında tarih ile birlikte hangi ilde kaç kişi okuduğunun bilgisini vermektedir. Okula giden kişilerin isimlerini gazetede bildirerek, yeni usul mektepleri gazete okuyan kişiler için cazip hale getirmek istediği düşünülebilir.

Okış Kitabı

1914'te yayınlanan Okış kitabı, alfabe öğretildikten sonra yeni usul mektepler için yazılmış bir ders kitabıdır. "Alfabeden sonra okutulacak dergiler; çocukların tabiatlarına, milli hasret ve pişmanlıklarından ibaret olan nasihatleri yerleştirmek arzusuyla oluşturulmuştur" (Kasimov, 2009, s. 24) Okış kitabı da bu tür kissadan hisse çıkarılacak pek çok hikâyeyi bünyesinde taşımaktadır. Dokuz dersten oluşan bu kitap, manzum hikâyelerden oluşmaktadır. Eğitimin önemi, ders mahiyetindeki fabllar, bilgilendirici metinler ve hikâyelerin yer aldđı bu kitap, öğrencilerin günlük hayatta karşılaşabilecekleri durumlar ve bu durumlarda yapılması doğru olan davranışlar bakımından yol gösterici bir özelliğe sahiptir. Bu kitapta birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü derslerde teşekkür yer almaktadır. Beşinci derste, pek çok ibare açıklanarak üç hikayeye yer verilmiştir. Altıncı ve sekizinci derste birer hikaye, yedi ve dokuzuncu hikayede ise iki hikaye yer almaktadır. Genel olarak bakıldığında dokuz dersten oluşan bu kitapta dokuz hikaye yer almaktadır.

Okış Kitabı'ndaki metinleri konularına sınıflandırmak ve değerlendirmek bu metinlerin daha iyi anlaşılması için yararlı olacaktır.

Teşekkür (dua) metinleri: Kitabın ilk, ikinci, üçüncü ve dördüncü kısımları teşekküre ayrılmıştır. İlk derste "*Bir Akıllı Mektep Çocuğunun Cenabı Hakka Olan Münacatı*" başlığıyla bir mektep çocuğunun Allah'a ilim yolunu göstermesi için yalvarışı, ilim nuru ile doğruyu görmek isteyişi ve bunun için de onu terbiye eden anne, baba ve öğretmenine dua edişi yer alır. İkinci derste "*Bir Akıllı Okul Çocuğunun Kendi- Kendine Öğretmeninin Verdiği Terbiyeleri Aklına Gelip, Düşünüp Söylediği Sözleri*" başlığında, mektep çocuğunun okuma yazma öğreten öğretmenine dua edişi yer alır. Öğretmeninin sözünü dinlediği takdirde ilim öğreneceğini, onun gönlü şad edildiği takdirde iki dünyanın güzelleşeceğini söyleyerek minnettarlığını dile getirir.

"Biz eğer hürmet edip, gönüllerini şad eylessek,

İki dünyamızı da güzelleştirir öğretmenimiz." (Kerimov, 1988, s.344)

Üçüncü derste "*O Akıllı Çocuğu Terbiye Edip Şefkat Gösteren Babasını da Yad Ederek Söylediği Sözleri*" başlığıyla babasını hatırlayarak söylediği sözler yer alır. Babasını en mukaddes kible olarak görerek, sorumluluk sahibi olduğunu, onun okuması için gece gündüz çalıştığını ifade ederek babasının ondan razı olması için okuması gerektiğini söyler.

"Düşünüp insaf etsek hepimiz,

Babamızdır en mukaddes kiblemiz." (Kerimov, 1988, s.345)

Dördüncü derste ise "O Akıllı Çocuğun Şefkatli Annesi için de Ettiği Teşekkürleri" alt başlığıyla Ka'be olarak gördüğü annesinden ve onun fedakârlığından bahsederek onu kendisini tehlikelerden koruyan, göğüs geren biri olarak görür. Sonunda da kim anne ve babaya hizmet ederse ölmeden önce yerinin cennet olacağını söyleyerek beşinci derse geçer.

"Babamızdan daha mukaddes annemiz,

Bizim için gerçek fedakardır annemiz.

Ka'bemizdir, şüphesiz bizim ziyaret yerimiz,

Geleceğimizin tacı, baht, izzet ve yolumuz" (Kerimov, 1988, s.346)

Eğitim ile İlgili Metinler: Okuyan çocuk ile okumayanın mukayese edildiği bu metinlerde fakir bir kişinin okuyarak zengin olduğu, zengin bir kişinin okumayarak fakir ve cahil olduğu anlatılır. Okumayanın yaşadığı kötü son, çocuklara kıssadan hisse şeklinde verilir. Beşinci dersin ikinci hikayesinde Ali, Recep'e "malını, mülkünü nasıl elde ettin?" diye sorar ve eskiden çok fakir olduğu, ancak sürekli okuyarak alim olduğu ve para kazandığının anlatılmasıyla devam eder. Hikayenin sonunda Ali'ye de soy ve nesepten fayda olmadığını söyleyerek okumazsan cahil ve fakir olursun diye nasihatte bulunulur.

"Sen okumayı bıraktığın için,

Cahillik ile fakir oldun.

İlm ile bütün muradına erersin,

Fayda yoktur sana soy ve nesepten".(Kerimov, 1988, s. 354)

Yedinci derste iki hikaye yer alır. İlki okulda "Öğrenci Zeki Kasım'ın Ahmak Veli'ye Verdiği Cevabı" ile ilim öğrenen çocuk ile öğrenmeyen çocuk karşılaştırılır ve okuyanın ne durumda olduğu anlatılır. Veli'nin Kasımla dalga geçmesi üzerine, Kasım kitaptan bir bölüm okumasını ister ancak Veli okuma yazma bilmediği için bunu yapamaz ve mahçup olur. Kasım da Veli'ye şu nasihatte bulunur:

"Kulağın olmasaydı eğer sağır,

Okurdun, kalmazdın böyle muhtaç.

Kulağın duyuyorsa sözümü dinle,

Oku kesinlikle, oku binlerce kez oku!" (Kerimov, 1988, s.358)

İkinci olarak da "İbrahim Denen Bir Mektep Çocuğunun Kendi Aklı ile Dilenciden Hal Sorup İbret Aldığı" başlıklı hikayedir. Bu hikayede çok okuyan İbrahim'in yaz tatilinde boş kalmaktan sıkılıp bir dilenci hikayesi okuması ve onun üzerine düşünmesi yer alır. İbrahim, Ermeni ve Yahudiler içinde deli ve dilenci bulanmadığından; ancak kendi halkında çok olduğunu düşünerek sokağa çıkar ve dilencilerin hayat hikayesini öğrenmek ister. Bir topalla karşılaşır ve neden bu durumda olduğunu sorar, dilenci de sekizinci bölümde hayat hikayesini anlatmaya başlar. Bu ders "Akıllı İbrahim'in İlk Defa Bir Topal Dilenciyle Karşılaşır Hal Sorması Hakkında" başlığı altında verilir. Şımarık, zengin yetişen bu dilenci okula gitmeyi kabul etmez ve sürekli damda uçurtma uçurur. Daha sonra bir kaza ile damdan düşer ve topal kalır. Annesi, babası öldükten sonra da malı mülkü yiyip bitirir ve elinde hiçbir şey kalmaz. Hikaye yine bir hisse ile biter.

"Hisse: Sözümü kısa kesmem gerek,

Zengindim bu uçurtma beni fakir yaptı". (Kerimov, 1988, s.361)

İbrahim dilenci ile sohbetten sonra ibret alır ve başka hikayeler dinlemek için çarşıya çıkar ve bir deli ile karşılaşır. Dokuzuncu derste yer alan ilk hikaye "Akıllı İbrahim'in İkinci Günü Yine Bir Deliyle Karşılaşır Hal Sorması ve İbret Alması"dır. Bu gitmeisne rağmen bir harf bakmaması ile düştüğü durum anlatılır.

"Öğrenmişim meslek yerine oyun,

Çalışmaya hiç niyetim yok idi.

Hisse: Utandığımdan, ey oğul,

Kendimi deliliğe bıraktım işte böyle".(Kerimov, 1988, s.362)

Didaktik metinler: Anlaşılması kolay, tanımlayıcı cümlelerle ifade edilen bu metinler, öğrencileri bilgilendirme amacı taşımaktadır. "Okumak", "kalem", "kitap", "ilim" ve "okul" gibi ibarelerin açıklandığı metinler beşinci derste yer almaktadır.

İlk olarak "okumak" ibaresi üzerinde durulur. Bu anlatıda okumak, insanları vahşilikten kurtaran bir araç olarak görülür ve okumakla esirin kurtulup fakirin zenginleşeceği anlatılır.

"Aklı fikri iyiliği idrakı temiz ve pak ederek,

Deli, divane, akılsıza akıl verir okumak.

Fakir, çaresizlere meslek ve sanat öğretir,

Okumakla esir kurtulur, fakir zenginleşir, oku." (Kerimov, 1988, s.347)

İkinci olarak da izinin kara ancak Hakkın nuru olarak tanımladığı "kalem"den bahseder. Her maksadı gerçekleştirmede, olayı ortaya çıkarmada araç olarak görür. İstek ile tutulduğunda her arzuyu ulaştırdığını söyler.

"Zor olan kolay oldu, karmaşık olan anlaşılır,

Her zorluğun üstesinden geldi, kalem.

Her edebsize edep, bilimsizce bilim öğretip,

El içinde itibarını yüceltti, kalem.

Bazısını alim, bazısını zengin,

Bazısını şair, bazısını şah yaptı kalem." (Kerimov, 1988, s.348)

Üçüncü olarak da hikmetin deryası, ilim ve sırlar çeşmesi olarak tanımladığı "kitap"tan bahseder. Allah'ın bize bahşettiği bir hediye olarak kitap, bize bilmediklerimizi haberdar eder. Onu gönüllerin dermanı, kötülüklerin düşmanı olarak görür.

"Bilmezdik ne Hüdayı, ne dünyayı, ne kendimizi,

Bizi bir bir hepsinden haberdar edendir kitap." (Kerimov, 1988, s.349)

Dördüncü olarak da "ilim"den bahsederek, alemin güneşinin gün, insanın güneşinin de ilim olduğunu belirtir. İlim bilmenin insanı hayvandan ayıran özelliğine vurgu yaparak, ilmin her müslümana farz olduğunun altını çizer:

"Anla! Bizim dinimizde birinci farzdır ilm,

Müslümanlığının farkına varılması gerekendir ilm.” (Kerimov, 1988, s.351)

Daha sonra da izzet, şeref ve saadet hazinesi olarak gördüğü “okul”dan bahseder. Bütün hikmetlerin gizli hazine olan okuldan çıktığını söyleyerek, başka milletlerin okul sayesinde uyandığından, okul ile gelişeceğinden bahseder.

“Hangi millette mektep olmazsa şüphesiz harap olacak,

Şunun içindir ki milletlerin arzusu okuldandır.

Bütün ilm ve maarif hazinesinin duvarıdır okul,

Bütün hikmetler bu gizli hazine olan okuldan çıkar.” (Kerimov, 1988, s.351)

Ahlâkî metinler: Bu metinlerle erdemli bir insanın nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Beşinci derste yer alan ilk hikâye bu tür metinlere örnek teşkil etmektedir. Hikaye, dört çocuğu olan birinin evine misafir giden teyzenin sabah paralarının çalınması ve çalanın kim olduğunun kazanın karası ile ortaya çıkması etrafında gelişir. Hikayenin sonunda ise parayı çalan çocuk yalan söylediği için utanır ve rezil olur. Bir hisse ile son bulur:

“Hisse: kim ki yalan söylerse,

Bir gün kendisi böyle rezil olur.” (Kerimov, 1988, s.353)

Altıncı derste, “Çocuğun Kötü Olmasına Sebep Olan Annenin Cezası” alt başlığında hırsızlık yapan bir çocuğun cezasının, ona doğru yolu göstermeyen annenin çektiğinin anlatıldığı hikâye yer almaktadır. Annenin cezası, oğluna doğruyu göstermediği için asılma cezasına çarptırılan oğlunun ölümüne engel olamamasıdır. Hikâye yine bir hisse ile son bulmaktadır:

“Hisse: kimin oğlu kötü ise,

Bunun sebebi anne ve babadır.” (Kerimov, 1988, s.357)

İbrahim bir gün işe giderken kör bir adamla konuşur ve onun hayat hikayesini dinler. Dokuzuncu dersin son hikayesi “Akıllı İbrahim Üçüncü Gün Bir Körle Karşılaşır Hal Sorması ve Ondan İbret Alması”dır. Bu hikayede Hasan

adında bir kasabın kediye yaptığı zulümün bir gün kendisini bulması ve kedinin yaşadıklarını yaşaması anlatılır. Hayvanlara karşı kötü davranışlarda bulunulmaması anlatılmaya çalışılmıştır.

Fabl: Öğrencilerin hayal dünyasının gelişmesine yönelik olan bu metinler, çıkarılması gereken ders niteliğindedir. Bu kitapta da beşinci dersin üçüncü hikâyesi olan “Kaplumbağa ile Akrep” anlatılır. Bu hikâye “Gülhani’nin ünlü Zerbulmeseladlı eserinden alınan“Taşbakabilen Çeyan” meselidir. (Kuçkartayev, Öz, 1996, s. 328)

Kaplumbağa ile akrebin dostluğu, akrebin ona yardım eden kaplumbağayı zehirlemesiyle sarsılır. Kaplumbağa, akrebe bunu neden yaptığını sorar, akrep ise bu benim âdetim cevabını verir. Ne kadar uğraşsa da kaplumbağa akrebi bu kötü huydan döndüremez ve en sonunda akrebi suda bırakır ve akrep ölür. Hikayeden çıkan sonuç ise şu şekildedir.

“Hisse: Kim ki yabancıyla dost olursa,

Kendi başına bela eder.”(Kerimov, 1988, s.356)

Sonuç

XX. yüzyıl başlarında Türkistan’da eğitim hayatında başlayan modernleşme ile birlikte çağın taleplerini karşılamayan eski mekteplerin yerini yeni usulde eğitim veren mektepler almıştır. Bu mektepler için yazılan ders kitaplarından biri olan “Okış Kitabı” 1914 yılında Hamza Hekimzade Niyazi tarafından yazılmıştır. Alfabe öğretildikten sonra okutulan bu kitapta bir çocuğun nasıl erdemli, iyi, saygılı, dürüst ve sevgi dolu olması gerektiği tasvir edilmiş, okuyan çocuk ile okumayanın mukayesesi yapılarak çocuklar okumaya teşvik edilmiştir.

Kaynakça / Reference

- Akpınar, Y. (2004), *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri:2- Fikri Eserleri-*, İstanbul: Ötüken.
- Devlet, N. (1999), *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kasimov, B. (2009), *Milli Uyanış (Çev: Fatma Açıık)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Kerimov, N. (1988), *Hamza Hekimzade Niyazi-Tola Eserler Toplamı İkinci Cilt*, Taşkent:Özbekistan SSR "Fen" Neşriyatı.
- Kerimov, N. (1989), *Hamza Hekimzade Niyazi-Tola Eserler Toplamı Beşinci Cilt*, Taşkent: Özbekistan SSR "Fen" Neşriyatı.
- Kerimov, N. (1989), *Hamza Hekimzade Niyazi-Tola Eserler Toplamı Dördüncü Cilt*, Taşkent:Özbekistan SSR "Fen" Neşriyatı.
- Kuçkartayev, İ., Öz, A. (1996), "Özbek Edebiyatından Seçmeler", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı:2, Güz, 318-349.
- Mirvaliyev S.,Rihsiyev Ş.(2007), *Özbek Edipleri- XX. Asr Özbek Edebiyatı Okun Kullannya-*, Taşkent: Özbekistan Respublikası Fenler Akademiyası "Fen" Neşriyatı.
- Özkaya, Ö. (2006), "İsmail Gaspıralı'nın Hoca-i Sıbyan Kitabı Hakkında", *Ege Üniversitesi I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*, İzmir-Çeşme, 1-12.

